

Ta poslednja stopnja Gradnikovega razmišljanja o žrtvi se mi zdi še v drugem pomenu značilna. Pozorni postanemo, če prisluhnemo, kako pesnik izreka ta svoj imperativ: poučno in skorajda nepesniško. In okrog te poučenosti in poučljivosti, ki prevladuje v tistem kmetskem ciklu, se suče tudi kvalitetna stran nove zbirke. Ne morem se iznebiti občutka, da nenadoma slišim novega Gradnika, ne več tistega starega, mrkega in vase uklenjenega gosta svojih nekdanjih študentovskih noči: tu se ne izpoveduje možki in nad vse redkobesedni lirik, ki je hodil svojo pot samotno mimo ljudi in — publike. V vseh tistih številnih variacijah, ko kmet govori domači grudi in zemlji in plugu, mastilcem, materi in sinu, nevesti in ženi, sodniku in učenjaku in kiparju, duhovniku in menihu, hlapcu in svojemu krogu, sebi in Bogu, skoraj vsepovsod slišim prizvok, ki izdaja samotneža, kadar stopa iz svoje samote pred ljudi. To je nov in pomemben obrat v razvoju Gradnika človeka, toda pesnik in človek se tu nekako ne ujemata, saj prvi še šepa za drugim, komaj vidno sicer in z nekakim lahkotnim korakom, šepa pa vendarle, kajti naposled resda uči, toda ne poje.

Poje pa tam, kjer zvesto in nekako sramežljivo spremlja Gradnika samotarja in izpovedovalca: v pesmih o smrti, o žalostnih spominih in o tišini neskalgjene samote. Tu res poje pevec, ki mu je ne vem kateri bog dal moč, da pove, kar ga teži, tu se zgodi tisti čudež, da bolečina, ki je v bistvu nema, spregovori. In v vseh teh pesmih (Poslednji gost, Pesnikova smrt, Molčeče ure, Prišel bo čas, Postaja na romanju in še nekatere druge) daje Gradnik odgovor na osnovna vprašanja našega življenja vse drugače: nepoučno in nevsiljivo, z namigom samó, s kretnjo in tonom, tako kakor odgovarja pravi poet, tako kakor tisti Gradnik, ki ga poznam iz svojih madih let, tisti, ki je s primerom svoje lastne bolečine vršil poslednjo službo moža in pesnika: da je bil uteha in pomoč v hudi uri.

Dvajset let Srednje Evrope

(Kratek pregled poizkusov glede gospodarsko-politične ureditve povojne Srednje Evrope.)

Rud. Kyovský

Baruch Spinoza: Quisquis tantum iuris habet, quantum valoris habet — toliko pravice imaš — kolikor veljaš!

I. Pojem Srednje Evrope.

V obilici tako imenovanih „vprašanj“, ki tvorijo središče mednarodne pozornosti, tvori „srednje-evropsko“ gotovo eno izmed najinteresantnejših — Srednja Evropa pa zaradi svoje geografske lege in gospodarske veljave

gotovo eno najpomembnejših bojišč današnje gospodarske borbe zainteresiranih sil.

Politično-gospodarski pojem Srednje Evrope, ki je predmet razprave, se ne krije z geografskim pojmom, po katerem obsega Srednja Evropa vse alpske in karpatske dežele ter srednje-evropsko sredogorsko ozemlje. (Dr. V. Bohinjec; Geografija sodobne Evrope, stran 48.)

Tudi politično-gospodarski pojem Srednje Evrope ni enoten, ker je odvisen od vsakokratne politične konstelacije, odnosno gospodarskih stremeljenj ter pomeni na primer nemški pojem „Mitteleurope“ nekaj povsem drugega, kakor pojem „Centralne Evrope“, odnosno jugovzhodne Evrope (Südosteuropa), h kateri spada celo del Male Azije.

Predmet razprave tvori torej ozemlje takoiimenovanih „nasledstvenih držav“ (Avstrije, Češkoslovaške, Jugoslavije) ter Romunije in Bolgarije, torej ozemlje, označeno v politični geografiji, oziroma geopolitiki kot donavski bazen. To ozemlje je tvorilo in tvori še danes realno bazo za ustvaritev nezavisne zone evropskega gospodarstva, ki bi lahko edina garantirala na tem ozemlju naseljenim malim srednje-evropskim narodom zdrav in normalen razvoj njihove gospodarske in s tem tudi politične bodočnosti. Do tega tako potrebnega gospodarskega sodelovanja pa ni prišlo predvsem zaradi politike tekmujočih velesil, ki so se borile in se še bore za gospodarsko in s tem tudi politično obvladanje tega tako važnega dela Evrope.

II. Razvoj politike glavnih evropskih velesil do svetovne vojne.

Preden si ogledamo usodo malih srednje-evropskih narodov, ki so živeli po večini v okviru nekdanje avstro-ogrske monarhije, si moramo najprej ogledati politiko glavnih predvojnih evropskih držav. Kakor nam je iz zgodovine znano, sta Anglija in Francija glede na svojo geografsko lego ob Atlantskem oceanu — prva z evolucijo, druga pa z revolucijo — prešli iz fevdalnega družabnega reda v nov gospodarski kapitalistični red pred ostalimi evropskimi državami, ki so zaradi svoje geografske lege imele za to manj ugodne pogoje. Zmaga parnega stroja, nove komunikacijske vezi, ki so prepregle vso Evropo, industrializacija ter pridobitve tehnike so nujno terjale odpravo tedanjega sistema neštevilnih malih fevdalnih držav v Evropi, zlasti v Nemčiji in Italiji, ter se je tako začel tisti proces stapljanja, ki je iz mozaika malih fevdalnih državic dovedel do zgraditve enotne nemške države oziroma do narodnega združenja v Italiji.

Kakor se je v industriji in denarstvu v zadnji četrtini preteklega stoletja kazala vedno hujša težnja po stapljanju, se je tudi v zunanji politiki teh držav pokazala odločilna vloga ekonomskih interesov, ki so postali glavni činitelj njih zunanje politike. V zunanji politiki najvažnejših evropskih industrijskih držav se je pojavil nov agresivni duh, označen v zgo-

dovini kot imperializem. Imperializem je torej težnja zunanje politike industrijsko razvitih držav, ki gre za tem, da vodijo te države ekspanzivno kolonialno in teritorialno politiko, gledajo, da absorbirajo vse one zemlje, ki jim lahko služijo bodisi za povečanje njih političnega prestiža bodisi njihove vojaške moči ali pa da predstavljajo privilegirana tržišča za njihove industrijske produkte.

Sicer je še pred Napoleonom obstajala tako imenovana „pentarhija“ velesil (Francija, Prusija, Rusija, Avstrija, Anglija) t. j. skupina držav, ki so bile bodisi zaradi svojega številnega prebivalstva, finančne moči ali svoje vojaške sile odločilne v takratni svetovni politiki — vendar so te države v tistih časih predstavljale deloma še popolnoma fevdalne države, deloma pa države z začetnim razvojem industrijalizacije. Šele razvoj kapitalizma je dovedel do razvoja modernih velesil, od katerih je prva zavzela dominantno mesto Anglija; tej sta sledili Francija in Prusija, oziroma po vojaški zmagi nad Francijo iz te države nastali nemški rajh, leta 1861. je pristopila Italija, 1898. po porazu Španije še USA ter slednjič leta 1905. po japonsko ruski vojni Japonska kot prva azijska velesila.

Ne bomo popisovali ogorčene borbe med navedenimi velesilami za posest izvenevropskih tržišč, ki se je vodila deloma s sredstvi trgovske politike, deloma v imperialnih vojnah — zadostuje naj le ugotovitev, da se je enako kakor v gospodarstvu začel tudi v mednarodni politiki proces stapljanja malih in gospodarsko šibkih držav z močnejšimi. Pri tem procesu so seveda mogoče razne stopnje večje ali manjše politično gospodarske odvisnosti, od politično in gospodarsko izrabljenih brezpravnih kolonij, dependenc, vplivnih sfer, varovalnih ali internacionalnih predelov pa do politično formalno sicer neodvisnih „starih, zvestih zaveznikov“ — dejstvo pa je, da so se iz kroga manjših držav izločile večje države, okoli katerih in v zaščiti katerih so se zbirale in zbirajo manjše več ali manj gospodarsko politično odvisne države. Če govorimo s Horabinom (temelji gospodarske geografije), niso torej za dobo do svetovne vojne značilne individualno ločene svobodne države, temveč „skupine držav“, ki so gospodarsko in politično več ali manj odvisne od naštetih velesil.

Razumljivo je, da je tudi med temi velesilami nastala ogorčena borba za posest surovin in tržišč, zlasti če se upošteva, da je Anglija glede na svojo časovno prednost, s katero je izvedla prehod iz enega gospodarskega reda v drugega, zavzela skoraj vsa boljša razpoložljiva mesta ter danes skupno z Ameriko in Rusijo gospodari nad večino življenjsko važnih surovin.

Zlasti Nemčija in Italija, ki sta relativno pozno pričeli z imperialno politiko, sta skušali priti do svojega prostora „na soncu“. Dočim sta Anglija in Francija uveljavljali svojo imperialistično ekspanzijo v prvi vrsti v prekomorskih deželah, jo je Nemčija skušala uveljaviti v prvi vrsti na evropskem kontinentu.

V nemškem meščanstvu sta se zgodaj pojavili dve struji, ki ju po Simonu Ludviku imenujemo veliko nemško in malo nemško gibanje (Grossdeutsche und Kleindeutsche Bewegung), prav za prav enotno gibanje, le da si zastopniki obeh struj glede taktike in praktično izvedljivih načrtov niso bili edini. Dočim so Velikonemci zahtevali takojšnjo ustvaritev Velike Nemčije, kakršna je nastala sedaj pod Hitlerjevim vodstvom v letu 1938 — so Malonemci zahtevali najprej združenje vseh izvenavstrijskih dežel v enoten rajh. To nasprotje, ki se je pokazalo zlasti na usodnem državnem zboru v Frankfurtu leta 1848., se je končalo trenutno z zmago malonemškega programa, ki ga je s politiko „krvi in železa“ realiziral nemški kancler Bismark v vojaških zmagah nad Avstrijo leta 1866. ter Francijo leta 1871.

Že tedaj se je pojavil v načrtih nemških daljnovidnejših politikov pojem tako imenovane „Mitteleurope“. Že pred združitvijo nemških dežel v rajh je odlični pionir nemškega imperializma Friderik List (1789 do 1846) nakazal temelje nemške ekspanzije na jugovzhod Evrope. Friderik List je bil tisti, ki je kot idejni tvorec nemške carinske zveze in nemškega železniškega sistema šele omogočil kasnejše vojaške uspehe v letih 1866. in 1871. ter tudi ustvaril pogoje za veliki gospodarski in politični prostor nemškega rajha, ki je omogočil izenačenje poljedelskih in industrijskih interesov teh do tedaj narodnostno sicer enotnih, po tradiciji, zgodovini in veri pa tako različnih nemških pokrajin.

Omenjeni Friderik List je bil obenem že ostroumen teoretik ekspanzije na jugovzhod Evrope, ker je menil, da bo nemški državi prostor preozek za bodoči kapitalistični razvoj nemške države, ki ga je predvideval, in da bo nastala nujna potreba, pridružiti še vse tisto ozemlje, ki se razprostira med zapadno in vzhodno Evropo. V ta namen je predlagal carinsko zvezo s temi pokrajinami po vzgledu nemške carinske zveze. Te teoretične zamisli apostola nemškega imperializma je prevzela kasneje nemška zunanja politika, kateri je po svojem porazu leta 1866. in izvršenem dualizmu, zlasti pa po zavezniški pogodbi iz leta 1879. sledila Avstro-Ogrska.

Kapricijeve trgovinske pogodbe v letih 1891. do 1894., ki so poleg Avstro-Ogrske skušale zajeti še Belgijo, Švico, Italijo in balkanske države — orientalsko potovanje cesarja Viljema leta 1897. — koncesija, ki jo je dobila Deutsche Bank za gradnjo bagdadske železnice, pojav nemških parnikov v Egejskem morju, kjer je neke linije prevzela družba „Deutsche Levante“ — načrt Avstro-Ogrske, zgraditi tako imenovano vzhodno železnico (Chemin de fer orientaux) od Sandžaka do Vardarja — forsiran pritisk Avstrije na Solun (rajhovsko - avstro - ogrski delež na tonaži je znašal pred vojno 37.000.000 ton, dočim je bila Angleška udeležena samo s 16 odnosno Italija s 14 milijoni tonaže) — carinska vojna med Avstrijo in Srbijo, imenovana tudi prašičja vojna (Guerre des porcs) — vse to so bile le etape v gospo-

darski penetraciji Nemčije oziroma Avstro-Ogrske, ki je bila le slepo orodje v rokah Nemčije, na Balkan in dalje v Malo Azijo, znana pod krilatico „Berlin-Bagdad“. — Kakor vidimo se je v zunanji politiki obeh velesil realiziralo to, kar so razni teoretiki in propagatorji, zbrani okrog društva „Alldeutscher Verband“, v teoriji zastopali.

Razumljivo je, da je predvojna rivaliteta ekonomskih interesov industrijskih, trgovskih in finančnih skupin, ki je našla svoj vidni izraz v zunanji politiki zainteresiranih velesil, morala ustvariti stanje, ki je trajalo nekako od leta 1871. pa do leta 1914. in ki sta ga francoska znanstvenika A. Malet in P. Grillet v svoji „Historie contemporaine“ (1815 do 1920) označila kot periodo „oboroženega miru“ (La paix armée); bolezensko stanje, v katerem se vrši borba zainteresiranih sil, dokler se le da, s sredstvi trgovske politike, dokler se slednjič ne pokaže potreba po radikalni operaciji, ki se ji pravi vojna.

Če danes nepristransko proučujemo vzroke svetovne vojne, lahko kljub poplavi knjig o „vojni krivdi“ in kljub striktnemu določilu versajske pogodbe, ki je enostransko označila Nemčijo za povzročitelja vojne, rečemo, da vsi ti avtorji, ki skušajo naprtiti krivdo eni ali drugi državi, zavestno ali nezavestno zamenjujejo čisto brezpomembne zunanje povode s pravimi vzroki, ki so dovedli do svetovne vojne; ta je bila le nujna posledica omenjene ogorčene konkurenčne borbe ekonomskih interesov zainteresiranih velesil, ko se je latentna borba s sredstvi trgovske politike izpremenila v akuten stadij oboroženega spopada, v katerem je vsaka stran zatrjevala, da brani vitalne interese svojega naroda.

V zvezi s tem je treba še omeniti važno knjigo Friedricha Neumanna z naslovom *Mitteleuropa* (Berlin 1915. Druck und Verlag von Georg Raimer). Ta knjiga je zato tako važna, ker vsebuje evangelij vse nemške politike v Srednji Evropi ter je avtor z železno logiko in brez vsake lažne sentimentalnosti jasno pokazal v njej načrte nemškega predvojnega imperIALIZMA v tem delu Evrope.

Ta nekdanji evangelijski teolog (1860 do 1919), poznejši politični pisatelj, poslanec Reichstaga ter glasnik nemškega imperializma je do podrobnosti orisal načrt skupnega srednjeevropskega gospodarskega bloka pod vodstvom Nemčije, ki bi ga tvorili Nemčija in avstro-ogrška monarhija in kateremu bi se hočeš nočeš morale pridružiti še vse ostale države in narodi med Severnim in Črnim morjem. (Ta načrt se skoraj ujema s programom, ki ga je ob svojem nedavnem obisku v balkanskih zemljah označil nemški minister dr. Funk.)

Ko je pisec ugotovil, da so središča svetovnega gospodarstva prav za prav le London, New York in Moskva ter da so vsi ostali drugi narodi oziroma države le „Trabantenvölker“, ki se morajo sukati okoli teh središč, ugotavlja, da je Nemčiji dana samo alternativa, da kot „Trabantenvolk“

koleba med Londonom in Moskvo ali pa da sama zavzame gospodarsko svetovno vodilno mesto ter postane poleg omenjenih središč tudi sama gospodarsko vodilna država (Wirtschaftlicher Gruppenführer.)

Po ugotovitvi, da je ves nemški narod v Nemčiji kakor tudi v Avstro-Ogrski gospodarsko prešibak za samostojno vodstvo, prihaja pisec do zaključka, da je naloga nemškega naroda, pridružiti si vse ostale srednje-evropske države in ustvariti svetoven gospodarski blok, ki bo lahko vodil samostojno gospodarsko politiko kot enak med enakimi v krogu že omenjenih svetovnih gospodarskih velesil.

Pisec konstatira, da se ostali srednje-evropski narodi zaradi svoje narodnostne individualnosti gotovo ne bodo ogrevali za tak načrt, ker pa je tem malim narodom dana samo izbira med ruskim, nemškim ali angleškim gospodarskim blokom, bodo odločale le geografija, produkcija in kulturna usmerjenost, kar vse govori v korist Nemčije. To da je sicer žalostna usoda malih narodov, je pa obenem kategorični imperativ človeškega razvoja, ki ga ni treba malim narodom na široko razlagati. Male države, ki ne morejo vzdržati carinskih vojn, ki pa dnevno potrebujejo za svoj obstoj uvoz in izvoz, se morajo nujno vpisati pri kaki svetovni firmi (velesili), zlasti ker se te firme še huje kakor pred svetovno vojno zapirajo druga pred drugo s carinskimi zidovi.

Kdor količkaj pozna potek svetovne vojne, zlasti položaj v Srednji Evropi po vojaškem zlomu Srbije in Romunije in dejstvo, da sta bila Bolgarija in Turčija vojaška zaveznika centralnih sil, bo vedel, da je bil načrt omenjenega pisca tako rekoč s krvjo in železom že realiziran ter da ga je le izid svetovne vojne onemogočil.

III. Položaj malih narodov v tem razdobju.

Ker hočem podati le sumaričen prikaz predvojnega stanja, ne morem podrobno opisovati borbe vseh malih narodov, živečih v mejah nekdanje Avstro-Ogrske, pač pa lahko na kratko ugotovim, da so se vsi ti narodi, ki so jih prebudila velika gesla francoske revolucije, katera so sicer s precejšnjo zakasnitvijo dosegla tudi Avstrijo — zbudili k novemu življenju. Po neštevilnih, spočetka izključno jezikovnih borbah, kasneje pa splošno kulturnih in gospodarskih, so tudi mali narodi skušali uveljaviti svojo narodno samobitnost, ki je bila, kakor so to zlasti Čehi kaj kmalu spoznali, predvsem odvisna od njih gospodarske osamosvojitve.

V tem boju so si daljnovidnejši voditelji teh malih narodov kaj kmalu zastavili vprašanje, kakšen bodi cilj te borbe; ali naj se ti mali narodi enako kot njih veliki sosede bore za lastno državno samobitnost, ali samo za dosego svoje narodnostne individualnosti. To vprašanje se je v Avstro-Ogrski konkretno glasilo, ali naj se bore mali zatirani narodi avstro-ogrske monarhije za realizacijo svojih narodnostnih ciljev v okviru Avstro-Ogrske

ali pa izven nje. To vprašanje so si zastavili ti politiki že zelo zgodaj, že o priliki volitev v frankfurtski parlament leta 1848. Medtem ko je tedaj pri Slovencih vladala še velika zmeda in nejasnost v tem, kaj so prav za prav naši narodnostno politični cilji, je že veliki Čeh František Palacký naslovil na frankfurtski parlament manifest, čigar bistvena vsebina je obsežena v knjigi „Idea statu rakouského“, ki jo je izdal leta 1850. V tej knjigi so tolikokrat citirane avtorjeve besede: „Če bi ne bilo Avstrije, bi se morali v interesu Evrope, da, celo človeštva potruditi, da tako državo čimprej ustanovimo.“

To knjigo navajam zaradi tega, ker je kljub posameznim nasprotnim mišljenjem v bistvu točno zajela tedanji narodnostni problem vseh malih narodov monarhije. Ta genialni češki zgodovinar in politik je v dobi največjega romantizma, vseslovanskega navdušenja, realno ocenil možnosti razvoja svojega naroda in s tem tudi ostalih malih narodov monarhije ter z redko jasnovidnostjo ugotovil, da bi morali ti mali narodi v primeru, če bi Avstrija propadla, prej ali slej postati žrtev mogočnega nemškega soseda. Iz čisto realnih, danes bi rekli geopolitičnih razlogov je smatral Avstrijo, seveda federativno urejeno, za edino realno možnost obrambe in samoohrane malih narodov, zlasti Čehov in ostalih Slovanov v borbi s tujimi imperializmi.

Isto zamisel je kasneje izrekel tudi znani romunski politični pisec Avrel C. Popovici v knjigi: „Združene države Velike Avstrije. (B. Elischer Nachfolger, Leipzig 1906.)“

Borba vseh malih narodov monarhije je bila usmerjena torej predvsem v doseg federativne ureditve monarhije, v preobrazbo te, dotlej fevdalne, z germanizatoričnimi težnjami prežete absolutistične države v narodnostno državo svobodnih in enakopravnih narodov monarhije.

Te nade malih narodov je dvorna kamarila prevarala, ker je bil plod njihove borbe le nesrečni dualizem, ki je mesto enega fevdalnega razreda dopustil še drugega, socialno še bolj reakcionarnega, da so se mali narodi monarhije morali boriti poslej z dvema imperializmoma v monarhiji, z nemškim in madžarskim. Razumljivo je torej, da je vedno bolj in bolj kopnela dobra volja malih narodov, ki so dotlej vedno upali, da se bodo njihove narodnostne želje realizirale v okviru federativno urejene Avstrije. Razumljivo je nezadovoljstvo Čehov in drugih slovanskih narodov z izvršeno delitvijo Avstrije v dva dela (glej H. Tuma: *Der österreichische ungarische Ausgleich* 1907) — vedno jasnejša je pa obenem postajala nenemškim narodom tudi podrejena vloga dvojne monarhije kot avantgarde nemškega „Dranga nach Osten“.

Zato je razumljivo, da je postajala iz leta v leto ostrejša borba malih, narodnostno in gospodarsko zapostavljenih narodov, ki so začeli misliti na drugo rešitev svojega narodnostnega vprašanja. Tako vidimo, kako je

vkljub temu, da je Avstro-Ogrska predstavljala gospodarsko enoto — vsak njen del je bil specializiran na produkcijo določene industrijske panoge in navezan na izmenjavo z drugimi kraji, ki so se gospodarsko skoraj da idealno izpopolnjevali — morala slednjič propasti, ker niso vodilni državniki do poloma videli, da je bila edina rešitev monarhije, po propadu fevdalnega gospodarskega reda, preobrazba te države iz centralistično urejene države v federativno. Na drugi strani so pa k razpadu monarhije pripomogla tudi sredotežna stremljenja avstrijskih Nemcev, ki so se zavedali, da bodo v demokratsko urejeni monarhiji zaradi svoje številčne kakor tudi biološke podrejenosti morali prej ali slej kloniti številnejšim in biološko močnejšim nenemškim narodom. To je bil vzrok, ki je gnal avstrijske Nemce kljub njihovemu privilegiriranemu položaju, kljub historičnim, verskim, kulturnim ter gospodarskim razlikam v naročje rajha. Pendant velikonemškemu gibanju v rajhu je postalo v Avstriji nemško nacionalno gibanje (Deutsch-nationale Bewegung), ki je po Linzer programu iz leta 1882. zlasti s svojim radikalnim krilom pod vodstvom Schönererja pomagalo rušiti stavbo avstro-ogrske monarhije. Kljub opisanemu odporu nenemških narodov in kljub sredotežnim težnjam avstrijskih Nemcev so pa bili politiki, ki so zahtevali razkosanje Avstrije, silno redki, zlasti izven Avstrije. Spisi francoskega politika Chéradame v šoli „Ecole de politique“, ki je že leta 1902 zahteval razkosanje Avstrije, so pač bili osamljen glas.

Iz knjige Masarykovih vojnih spominov z naslovom „Svetovna revolucija“ ter prav tako iz Beneševih spominov: „Svetovna vojna in naša revolucija“ razvidimo, koliko truda in napora je bilo še v letih 1917—1918 treba, da so antantini odgovorni krogi, zlasti v Franciji, spoznali potrebo razkosa Avstro-Ogrske. Iz teh knjig razberemo, kako so odgovorni politiki in vojaški strategji velikih zapadnih velesil vztrajali pri tem, da se obdrži iz gospodarskih razlogov kakor tudi vojaško strateških avstrijska monarhija kot jez bodočim ekspanzivnim poizkusom rajha. Vsi ti krogi so cenili monarhijo kot bistven element evropskega ravnotežja (équilibre européen). — Še leta 1917. so se vršila pogajanja med Lloyd Georgejevim zaupnikom generalom Smutsom in Avstrijo, zastopano po grofu Mensdorfu, v smislu katerih naj bi se Avstrija celo povečala s priključitvijo drugih, zlasti balkanskih držav v enoten blok, ki naj bi tvoril protiutež bodočemu rajhu.

Ko je naposled nezadovoljnim narodom le uspelo, da so s pomočjo antantinih sil razrušili monarhijo, so ti narodi, a vsaj večina njih, zaživel svoje lastno državno življenje. Vendar se je takoj po koncu Avstrije pojavilo vprašanje, kaj sedaj? Kaj bo nadomestilo za prejšnje gospodarsko tako dobro organizirano telo, kaj bo tvorilo protiutež in pregrajo rajhu, če začne zopet s svojo predvojno politiko „Dranga nach Osten“?

Odgovor na to vprašanje je skušal dati T. G. Masaryk že za časa svetovne vojne v svoji knjigi „Nova Evropa“, ki jo je predložil kabinetu aliranih antantnih držav. V tej knjigi je ta veliki evropski humanist in demokrat analiziral bistvo malih narodov in pokazal na realne možnosti, da se na ruševinah anahronistične, pol fevdalne monarhije zgradi lepši in pravičnejši svet malih, narodnostno svobodnih državnih narodov, ki pa bodo morali zaradi lastne varnosti ustanoviti novo, njihove meje presegaajočo politično in gospodarsko enoto, segajočo od Baltskega do Egejskega morja, z lastno kooperativno policijo — tvoreč tako jez med vzhodom in zapadom.

Spisi nedavno umrlega Henrika Tume in Albina Prepeluha, zlasti Tumova avtobiografija „Iz mojega življenja“ in pa Prepeluhove „Pripombe k naši prevratni dobi“ s Kermaunerjevim komentarjem, nam kažejo, kako sta oba ta pisca s temeljitim poznavanjem geopolitičnih problemov slovenske zemlje dojela bistvo problema Avstro-Ogrske in njenih malih narodov.

Zaradi potrebne objektivnosti je treba še ugotoviti, da so bile v Srednji Evropi, zlasti v raznih balkanskih, formalno svobodnih državah, poleg caristične Rusije zainteresirane seveda tudi druge velesile. Dober poznavalec Srednje Evrope, posebno pa balkanskih vprašanj, Jacques Ancel, objektivno ugotavlja v svoji knjigi „Peuples et nations des Balkans“, da so bile zlasti zapadne velesile z eksportom svojih kapitalov zainteresirane na usodi Srednje Evrope in Balkana, vendar moramo piscu pritrditi, da te sile v razliko od rajha, oziroma monarhije, niso imele zaradi svoje geografske oddaljenosti na teh ozemljih nikakih teritorialnih ambicij. (Konec sledi.)

Stanovanje v pritličju

M. š.

Ni mi bilo niti petnajst let, ko se je mati odločila, da ne more več živeti z očetom pod eno streho. Vse je potekalo čisto mirno in brez posebnih razburjanj. Oče se ni upiral, še pred koncem razprave pa je nenadoma izginil in potlej ga nismo videli več let. Stanovali smo v lepem trisobnem stanovanju v središču mesta, imeli smo služkinjo, nekaj prihrankov ter bogate sorodnike po očetu, ki se pa niso mogli nikoli sprijazniti s tem, da se je nekdo izmed njih poročil z žensko iz kmečke, napol bajtarske hiše. Mati zato ni hotela imeti nikdar opravka z njimi, ker niso do nje prav nič skrivali svojega preziranja in ošabnosti. Ure, ki smo jih preživeli z njimi, so bile v vsem času skupnega življenja očeta in matere sila redke. Še istega leta pa smo se preselili v manjše stanovanje skoraj na rob mesta, v hišo, ki je na eni strani mejila na velik, v tistem času z visoko travo porasel travnik. Stanovanje je bilo v pritličju, tik ob oknu v spalnico so

v življenju; Bog, ki vse vidi in vse razume, bo oprostil tudi to. Sovraži svet, grd je, pretežak za čiste, dobre duše. Kdor se preda svetu, se mora omadeževati. Izogni se mu in boš srečna.“

Mankica je komaj slišala njeno pripovedovanje. Samo nekam topo je rekla: „Vi ste ga ubili, ubili ste ga.“

Starka je molčala, niti ena sama guba na njenem obrazu se ni zganila. Samo roka je gladila Mankičino glavo. Mankica pa je govorila čisto zase: „Da, ubili ste ga, zdaj vem.“

Ostala je sama s svojo boleščjo. Ležala je na postelji, z rokami pod glavo in mislila. O čem, tega ni vedel nihče. Ko pa je nekaj dni kasneje bilo slišati hrušč ledu na reki, ki so ga razbili južni vetrovi, je dejala mirno, skoraj vdano mamici, sedeči na klopi:

„Vem, v reko ste ga vrgli... zato nima groba. Zato ste ga vrgli v reko, da ne bo nihče nikdar vedel zanj in za moj greh in da bo naša hiša ostala čista.“

Mamica je molčala tudi zdaj. Sedela je na klopi, podobna nizkemu vrbovemu grmiču na jesenskem pašniku, s katerega je jesenski veter otrešel poslednji list, ali pa, ki se je osušil in ne bo nikdar več ozelenel.

(Dalje sledi).

Dvajset let Srednje Evrope

Rud. Kyovský

IV. Srednja Evropa od Versailla do Monakovega.

Dasiravno je bila svetovna vojna, kot že rečeno, poleg narodnostnih trenj in gibanj zatiranih narodov, v glavnem le plod ogorčene konkurenčne borbe ekonomskih interesov zainteresiranih sil — so znale antantne države vendarle spraviti svoje ekonomske interese v sklad z narodno osvobodilnimi gibanji malih narodov ter so, kar je psihološko zelo važno, vodile vojno v znamenju visokih socialnih in političnih gesel. Medtem ko je antanta oznanjala „svobodo narodom“, so se centralne oblasti borile izključno za imperialistične namene; za obvladanje svetovnega trga ter za nadvlado nad vsemi ostalimi narodi pod vodstvom nemškega imperializma.

Ko je U. S. A. s svojo intervencijo odločila izid svetovne vojne v korist antantinih sil, je po dolgi dobi klanja in vsestranskega uničevanja moralnih in materialnih dobrin človeštva prišlo do sklenitve miru med sovražnimi silami.

Versaillska pogodba, formulirana od sveta četvorice, v katerem je poleg Francije (Clemnceau), Velike Britanije (Lloyd George). Amerike (Wilson), sedela tudi Italija (Orlando) — je 28. avgusta 1918 diktirala Nemčiji mirovne pogoje. Ostale, na tej pogodbi sloneče mirovne pogodbe in sicer St. Germainška z dne 10. septembra 1919, trianonska z dne 4. junija 1920, Neuilly z

dne 27 novembra 1919, Sévres z dne 10. maja 1920 odnosno Lausanska — so formalno zaključile svetovno vojno in temeljito izpremenile dotedanje lice sveta, zlasti pa Srednje Evrope, iz katere je izginila velesila Avstro-Ogrska.

O versaillski pogodbi, ki jo Nemci dosledno imenujejo „versaillski diktat“, je napisana danes cela skladovnica knjig; gotovo pa je, kar se danes iz propagandno psiholoških namenov tudi skuša utajiti, da so antantne sile vojaško zmagale ter poražencem diktirale mir. Zato je razumljivo, da so kljub sklicevanju na razna etična, mednarodna načela o samoodločbi narodov itd. skušale seveda predvsem zaščititi svoje ekonomske interese, ki so jih ravno pahnili v vojno.

Navzlic temu pa vsebujejo te mirovne pogodbe iz leta 1919—1920, za male narode ogromne politične koristi — saj predstavljajo za večino malih srednjeevropskih kakor tudi baltskih narodov tako rekoč njihov krstni list. Wilsonovo načelo samoodločbe narodov, ustanova društva narodov, ki je vsaj v načelu priznala enakopravnost vsem državam, ne oziraje se na njihovo moč — vsa ta v mednarodni politiki nova načela predstavljajo za male narode zmago etično višjih človečanskih idealov nad dotedanji načeli moči in sile.

Srednja Evropa se je v glavnem uredila po narodnostnem načelu, kolikor je to v Srednji Evropi sploh mogoče. Zlasti na vzhodnem delu je namreč narodnostno tako mešana, da je nemogoče potegniti meje izključno po narodnostnem načelu, kar priznavajo celo nemški vodilni geopolitični pisatelji. (Glej Bausteine zur Geopolitik — Kurt Vorwinkel Verlag, stran 298.)

Danes, ko se je ravno toliko vpilo o narodnostno zatiranih manjšinah, se je seveda pozabilo povedati, da je bilo pred navedenimi mirovnimi pogodbami v Evropi 60 milijonov narodnostno in gospodarsko zatiranih narodov brez kakršne koli kodificirane manjšinske zaščite — po teh pogodbah pa je ostalo v Evropi le kakih 21 milijonov narodnostno nezadovoljenih narodov, ki pa so večinoma deležni manjšinske zaščite. V tem pogledu so mirovne pogodbe gotovo ustvarile etično pravičnejše stanje kot je vladalo pred svetovno vojno.

Iz Avstro-Ogrske so nastale nasledstvene države, poleg teh je nastala še Poljska, dočim je Rumunija povečala svoj teritorij.

Tedaj se je praktično pojavilo vprašanje, s katerim so se že, kot rečeno — ukvarjali daljnovidnejši politiki malih narodov — kaj pa sedaj? Res je, da so narodnostno in politično dotlej zatirani narodi zaživel novo življenje, da je nemška nevarnost, ki je s svojo germanizatorično osvojevalno politiko skušala ne samo gospodarsko, temveč tudi narodnostno te narode izbrisati, bila s porazom centralnih sil odstranjena — vendar je moralo

vsem odgovornim politikom biti jasno, da to stanje ne bo obveljalo in da je treba glede bodočnosti nekaj ukreniti.

Avstrija, kolikor je bila naseljena z Nemci, je skušala to vprašanje rešiti s priključitvijo k rajhu ter je v čl. 2 ustave proglasila svoje združenje z Nemčijo, kakor je to storila nemška narodna skupščina v Weimarju 21. februarja 1919. St. Germainška pogodba, kakor tudi čl. 80 versailske pogodbe sta ta anšlus izrecno zabranili in ustvarili Avstrijo kot samostojno državo. Proti anšlusu so bile tedaj vse sile, predvsem Italija, ki je videla v njem rušenje političnega in gospodarskega ravnotežja v Srednji Evropi, zaradi katerega je šla v vojno.

Kot protiutež in da paralizira tako imenovano Anschlussbewegung, je že tedaj dr. Edvard Beneš izdelal načrt „donavske federacije“, v kateri bi naj sodelovale vse nasledstvene države in ki bi naj bila nadomestilo za razbito avstroogrsko gospodarsko in carinsko enoto.

Tudi redaktorji mirovnih pogodb so v čl. 222 St. Germainške pogodbe in § 205 trianonske pogodbe predvidevali gospodarske težkoče, ki bodo nastale z razbitjem Avstrije ter zaradi tega predlagali za Č. S. R., Avstrijo in Madžarsko sistem specialnih carin (Vorzugszolle) za dobo 5 let za neke pridelke, da bi na ta način te tri države predstavljale osnovno celico, kateri bi se v prihodnosti pridružile še druge nasledstvene države. Do realizacije te zamisli pa zaradi političnih in gospodarskih razlogov ni prišlo.

Habsburško vprašanje, gibanje za revizijo mej, intrige velesil, vse to je bilo močnejše od dobre volje in gospodarskih potreb malih držav. Kot nujen izhod iz tega položaja so tri države zmagovalke, Jugoslavija, Češkoslovaška in Rumunija, leta 1920. ustvarile kot zagovornice statusa quo v Srednji Evropi pod zaščito Francije in Zveze narodov tako zvano Malo antanto. Ta regionalni dogovor, ki je ne samo v politiki, temveč tudi v gospodarstvu rodil dosti pozitivnih uspehov, je dal pobudo za pomembnejše načrte, ki bi naj preprečili tako zvano „balkanizacijo“ Srednje Evrope.

S tem v zvezi je omeniti zlasti načrt nekdanjega ogrskega državnega tajnika dr. E. Hantoša, ki je bil predmet razprav na srednjeevropski gospodarski konferenci leta 1925., kateri so prisostvovali tudi delegati poljske republike. Ta načrt je slonel na zahtevi carinske zveze in sicer najprej med Avstrijo in Madžarsko, ki se naj pretvori v carinsko zvezo vseh petih nasledstvenih držav. Glavna zahteva tega načrta je pa bila, da se za nasledstvene države odpravi tako zvana klavzula najbolj „favorizirane države“.

Ker se ta klavzula pojavlja v tem, kakor tudi v vseh poznejših načrtih, moramo na kratko pojasniti njen pomen. Ta klavzula, ki jo srečujemo v vseh mednarodnih trgovinskih pogodbah, pomeni, da ima vsaka država pravico do enakih gospodarskih ugodnosti, ki si jih izgovori katera koli država s kako svojo sopogodbenco, ne da bi si morala ta država sama s

pogodbo te pravice pridobiti. Ta klavzula pomeni torej za majhne, gospodarsko šibke države isto, kar pomeni tako zvani sistem „odprtih vrat“, torej zagotovilo, da bodo velike države imele v malih državah v konkurenčnem trgovskem boju enake pogoje borbe, da ne bo torej nobena velika država privilegirana na škodo drugih.

Ta načrt, ki se je uradno in neuradno obravnaval med donavskimi državami na eni ter Italijo in Nemčijo na drugi strani, sta ravno slednji dve velesili preprečili, ker bi taka shema s tem, da bi vključila vseh pet nasledstvenih držav v enoten blok, nedvomno ustvarila trdno gospodarsko telo, ki bi uspešno oviralo obe velesili pri tem, da bi dobili prevladujoč vpliv na tako organizirano skupino držav. Upoštevati je namreč treba, da je obstajala realna možnost take donavske federacije, kakor jo je zamišljal zlasti Edvard Beneš, ker so bili vsi gospodarski pogoji za to dani.

Č. S. R. je predstavljala eminentno industrijsko silo, saj je po statističnih podatkih prevzela po avstroogrski monarhiji 100% porcelanske, 92% sladkorne, 75% tekstilne, 75% papirne, 70% kožne, 60% kovinske in 46% špiritne industrije, poleg tega pa še $\frac{3}{4}$ zalog premoga, $\frac{2}{3}$ zalog grafita, vse rudnike srebra in zlata ter od 17.034 tovarn 8800. (Čehoslovaška — Slavoboj Tusar, založba Orbis, Praga.) Č. S. R. je tvorila kot eminentno industrijskoekSPORTNA država v zvezi z ostalimi nasledstvenimi državami, ki so bile razen Avstrije pretežno agrarne zemlje, zdrav in življenja sposoben organizem, ki bi se lahko uspešno uveljavljal v gospodarskem življenju evropskega kontinenta.

Vrh tega je ta shema tudi politično stabilizirala status quo v Srednji Evropi in na evropski celini.

Razumljivo je torej, da so bili ti načrti v prvi vrsti na poti Nemčiji, ker bi preprečili uresničitev gospodarskega „Dranga nach Osten“.

Tako vidimo, da se leta 1951. skuša Avstrija izdvojiti iz gospodarskega sistema nasledstvenih držav in pride do Schober-Kurtiusovega predloga o avstrijskonemški carinski zvezi. Ta načrt je naletel na odpor v Franciji, Italiji in državah Male antante, medtem ko je bil v Angliji sprejet skoraj s simpatijami. Zlasti je bila proti temu gospodarskemu anšlusu Italija, ker bi po njenem mnenju uničil ravnovesje v Srednji Evropi, kjer bi Nemčija zavzela izključno dominantno pozicijo. Vse zainteresirane države so se sklicevale zlasti na to, da bi taka carinska unija nasprotovala obstoječemu sistemu trgovinskih pogodb, ki so vse slonele na „klavzuli najbolj favorizirane države“. Zaradi tega je prišla stvar pred mednarodno razsodišče, ki je predlog Avstrije in Nemčije zavrnilo iz razloga, da krši uveljavljeno načelo klavzule najbolj favorizirane države. Bil je to prvi povojni poizkus Nemčije, da zadobi gospodarsko hegemonijo v Srednji Evropi.

Ker sta Francija in Anglija s svojimi velikimi finančnimi investicijami ne samo politično, temveč tudi gospodarsko direktno zainteresirani v

donavskem prostoru, se ne smemo čuditi, da se je po neuspelem Kurtius-Schoberjevem poizkusu pojavil nov načrt Srednje Evrope, znan pod imenom Tardyeujev načrt iz leta 1932. Ta načrt je bil oficialno predložen vladam Velike Britanije, Nemčije in Italije. Obsegal je vseh pet obdonavskih držav Hantoševega načrta — seveda s stališča političnogospodarskih koristi Francije. Glavni politični maksimi tega načrta sta bili, da nobena evropskih velesil ne sme poskušati etablirati specialne politične in gospodarske interese v tem delu Evrope, s čimer sta bili predvsem prizadeti Nemčija in Italija. Evropske velesile bi po tem načrtu morale doprinesiti žrtve za rešitev srednjeevropskega problema s tem, da bi opustile v korist peterih nasledstvenih držav svojo zahtevo klavzule najbolj favorizirane države. Ne da bi našteval tehnične podrobnosti načrta, je jasno že iz teh njegovih glavnih smernic, da je naletel na odpor v Nemčiji kakor tudi v Italiji; zlasti seveda v Nemčiji, ki je izjavila, da bi opustitev klavzule najbolj favorizirane države prišla predvsem v korist Č. S. R., ki bi s tem dobila kot industrijsko eksportna država dominantno vlogo v donavskem prostoru. Poleg tega sta obe velesili poudarjali, da prihajata v celotni zunanji trgovini obdonavskih držav po svojem uvozu in izvozu na drugem mestu v poštev ter da se mora zaradi tega najti taka rešitev, s katero bosta zadovoljni tudi obe, predvsem na zunanji trgovini zainteresirani velesili.

Pri tej priliki se je pokazala jasna divergenca med interesi Francije in Britanije kot držav upnic na eni strani, ki sta v donavskem prostoru zainteresirani predvsem po svojem finančnem sistemu, in na drugi strani med interesi Nemčije in Italije, ki sta poleg eminentno političnih razlogov zainteresirani na istem prostoru neposredno zaradi obsega svoje trgovine.

Rezultat Tardyeujevega načrta je bila londonska konferenca aprila 1932 ter konferenca v Lausanni julija 1932, ki sta pa zaradi odpora Italije in Nemčije ter omahovanja Velike Britanije iz razlogov, ki jih bom kasneje navedel, ostali brez vsakih pozitivnih rezultatov. Odbor, ki ga je sestavila konferenca v Lausanni, se je sešel septembra leta 1932. v Stresi. Na tej konferenci veččakov iz 15 držav se je izkristalizirala jasna misel, da se mora gospodarska sanacija obdonavskih držav postaviti na širšo bazo. Rezultati te konference se dado strniti v štiri točke:

- 1.) sprejem evropskega načrta, ki bi naj obsegal ves kontinent.
- 2.) sklep, da je treba državam, ki se nahajajo v slabem gospodarskem stanju, dati kredit,
- 3.) zamisel, sprožena od generalnega tajnika Zveze narodov Avenola, da je treba ustanoviti skupen fond evropske solidarnosti, v katerega bi morale prispevati vse evropske države,
- 4.) potreba konvencije o revalorizaciji žitaric.

Kar se tiče Srednje Evrope je zlasti važen dodatek čl. 5 konvencije, s katerim je bila priznana potreba, da se signatarne države odrečejo načelu

klavzule najbolj favorizirane države, kolikor so prizadete države donavskega prostora.

Razumljivo je, da je ta načrt, ki je bil sicer izredno večje sestavljen, moral zlasti v pogledu določil, tičočih se revalorizacije žitaric, naleteti na odpor v Veliki Britaniji. Istega leta se je namreč vršila v glavnem mestu Kanade — Ottavi — imperialna konferenca, ki je postavila kot glavno načelo, ustvaritev enotnega gospodarskega področja v mejah britskega imperija, torej načelo oskrbe vseh potreb imperija v lastnih mejah. Zaradi tega ni bila Anglija samo desinteresirana na realizaciji sklepov streske konference, kolikor so hoteli pomagati agrarnim donavskim zemljam, temveč je iz čisto konkurenčnih imperialnih razlogov skušala tak poizkus onemogočiti. Res so sklepi streske konference ostali samo na papirju in tako vidimo, da so države Male antante po tem neuspehu streske konference 15. februarja 1935 objavile v Ženevi novo ustavo Male antante, s katero je le-ta postala mednarodno bitje z določeno pravno osebnostjo — obnovile so se zavezniške pogodbe, na katerih je Mala antanta slonela, za neomejeno dobo, ter se združile v enoten dokument, nazvan „Statut Male zveze“. Glavne določbe tega statuta so bile:

- 1.) stalni svet, sestavljen iz zunanjih ministrov vseh treh držav,
- 2.) gospodarski svet, sestavljen iz veččakov in posebnih vladnih zastopnikov,
- 3.) stalno tajništvo, ki rezidira vsako leto v eni izmed pogodbenih držav.

Ta poskus malih držav, da se osamosvoje in otresejo tujega skrbništva, je naletel na odpor pri zainteresiranih velesilah. Prvi odgovor na to je bil:

I t a l i j a n s k a s p o m e n i c a iz leta 1935., s katero je Italija načelno zavrnila predlog splošnega donavskega bloka, pač pa izjavila svojo naklonjenost sklepanju dvostranskih dogovorov. Logičen rezultat te spomenice pa je:

R i m s k i p a k t iz leta 1934., sklenjen med zastopniki Italije, Avstrije in Madžarske. Ta pakt je obenem pomenil hud udarec za Nemčijo, ker je afirmiral Italijo v Srednji Evropi kot odločujočega činitelja. Kljub prvotnemu trenju med obema srednjeevropskima blokoma so se kmalu našle možnosti za sodelovanje obeh, ki ju je zblížalo ravno vprašanje neodvisnosti Avstrije, katerega važnost so poudarjali zastopniki Male antante kakor tudi Italije.

V francosko-italijanskem dogovoru od 6. junija 1935, nazvanem tudi pakt Mussolini-Laval, se je srednje-evropskim državam priporočilo, naj sklenejo „donavski pakt“, ki je bil kmalu sporočen zainteresiranim državam ter je obsegal v glavnem štiri točke:

- 1.) poroštvo za neodvisnost Avstrije,

2.) obveznost vsake države podpisnice, da se bo vzdrževala vmešavanja v notranje zadeve drugih držav podpisnic (6 držav!),

3.) obveznost nenapadanja,

4.) načelo posvetovanja med državami podpisnicami, če bi neodvisnost Avstrije bila ogrožena od kake tretje sile, s čimer je bila mišljena Nemčija.

(Konec sledi.)

Kritika

France Novšak: Dečki. Roman iz dijaškega internata. Ljubljana 1938. Založba Satura.

Kniiga, zajeta iz življenja gojencev katoliškega dijaškega internata, ki jo je napisal mlad človek in ki naj prikaže, kakor beremo na ovitku, vso „duševno in telesno stisko najmlajšega človeškega rodu“.

Življenje mladih ljudi je za pisatelja prav za prav kočljiva in, kot često pravimo, nehvaležna snov. Če velja, da je za sleherno epsko oblikovanje treba poleg ustvarjalne moči zlasti še subtilnega opazovanja in do neke mere uravnovešenega, mirnega in suverenega razmerja do konfliktov in situacij, v katere postavlja človeka življenjska resničnost, potem velja to še toliko bolj, kadar gre za življenje mladih ljudi. Svet „dečkov“, pubertetnikov ima svojstveno podobo in svoje lastne zakonitosti, ki ne veljajo za svet odraslih. Tu ni mogoče govoriti o markantnih ali tipičnih fiziognomijah: obraz je podoben obrazu; tudi se ne dado spremljati pretresljive in dramatične usode skozi njih težke grehe in še mogočnejša očiščenja, saj človek v tej dobi šele začinja svojo življenjsko pot, za katero komaj tu pa tam zaslutimo, kakšna bo, tiplje, se išče preko pubertetnih spolnih zablod, vihravosti, prvih ljubezni in prvih spoznanj.

Tako življenje, neuravnovešeno sicer in neizčiščeno, toda zato nič manj razgibano, je postavil France Novšak med neprijazne zidove učilnic Zavoda svete Marije, v sredino, „kjer vsak kamen, vsak košček zgradbe priča o zatohlem, neveselem, gnilem, religioznem izživljanju mladine“, v dolge hodnike, „kjer vise slike svetnikov, papeža, vladarja in drugih znamenitih oseb, kamor nikdar ne posije sonce“, pod nadzorstvo „prečastitih“ predstojnikov in pod zaščito svetega Alojzija, „klerika, ki je bil prezrl življenje v svoji histerični zamaknenosti v nebo“, kakor nam to drastično pove avtor.

Osrednji postavi Novšakovega teksta sta Nani Papali, šestošolec eksotičnega imena, in Zdenko Castelli, lepi štirinajstletnik dekliskih potez, miljenec vsega zavoda, od gojencev pa gor do prečastitega gospoda ravnatelja. Poglavitin in prav za prav edini motiv, na katerem sloni vsa zgodba, je, če izvzamemo nekaj manj važnih, za potek dejanja nebitvenih usod, nagnjenje, ki veže oba dečka drugega na drugega in presega meje običajnega prijateljstva. Temu nagnjenju nasprotuje po eni strani predstojništvo zavoda s svojim vzgojnim sistemom in svojo moralo, po drugi strani pa mu stojita nasproti deklici, Biserka Ružičeva in Zdenkova sestra, Vlasta, katerih ljubezen do Castellija in do Papalija naj bi pomenila protiutež vezem, ki se pletejo med prijateljema, in naj bi jima posredovala spoznanje o nenaturnosti njunega razmerja. Iz nasprotij, ki nastajajo v tem trikotu, rastejo, ali točneje: bi morali rasti konflikti, ki pa jih je avtor večinoma le zabrisano nakazal, ne da bi jih znal izostriti.

Poglejmo samo odnose med dečkoma, ki sta nosilca dejanja, in njuno z erotiko pobarvano prijateljstvo, ki se izživlja ponajveč v osladnih, literarno pofri-

„Molimo za njeno grešno dušo, da se je bog usmili.“

Bog je sedel nad sinjim pomladnim nebesnim svodom, kjer se smehlja prvo žarko sonce; sonce, ki privablja žuželke iz zimskih skrivališč, ki prebuja prve bele in rumene metulje, ki privablja iz daljnega juga štorcklje in lastovke in odpira popje breskvam pred hišami. Tam nad tem prelepim sinjim nebesnim svodom, po katerem so pluli beli, majhni, nenevarni oblaki, je ždel bog in gledal na prebujajočo se zemljo. Gledal je na majhne koče, kjer se zvečer in zjutraj kadi iz velikih dimnikov. Sedel je tam in gledal ljudi na svoji zemlji, gledal dobre in zle, pravične in nepoštene, gledal je Janiševe, poslušal njihovo vročo in brezkraino molitev in morda se je v njegovem srcu polegel srd zaradi zla, ki so ga storile v življenju. Morda se je tudi že zdaj milostno ozrl na staro mamico, sedečo pri peči in morda je bilo njegovo usmiljeno srce voljno odpustiti tudi ta poslednji, pretežki greh.

Ponesli so Klaro na vaško pokopališče, ženske so jo pospremile, župnik in organist sta odpela pesem: „Circumdede runt me...“ grude so padle na leseno rakev in sonce je sijalo.

Ko pa je nastal večer in je bil v Janiševi hiši sveti mir, ko je bilo slišati samo šumenje reke, tedaj so se Janiševe pripravljale k molitvi; pomolile bodo za dušo rajne.

„To je gotovo,“ je rekla Magda, „da je prišla v vice.“

„Izpovedala se je,“ je prikimala Eva.

„Pogubljena menda ni,“ je menila Kata. „Saj pravi župnik: Kdor se izpove in se kesa vseh svojih grehov, tisti ne more biti pogubljen.“ Vendar so čutile, da je največ, kar je lahko dosegla, to, da je prišla v vice. In obrnile so se k Mankici in rekle:

„Moliti moraš za svojo mater, mnogo moliti, da se čimprej reši vic. Tistim, ki so v vicah, moramo mi na zemlji pomagati, ker si sami ne morejo.“

Mankica pa je verjela, da je mati prišla v nebo, k bogu, in zdaj gleda nanjo.

(Dalje sledi.)

Dvajset let Srednje Evrope

Rud. Kyovský

Abesinska vojna pa je povzročila popoln preokret v Srednji Evropi. Rastoči spor med Anglijo in Italijo zaradi Sredozemlja, huda trenja v Sredozemskem morju, ki so grozila, da bodo dovedla do konflikta med Anglijo in Italijo, to je povzročilo v Evropi popolnoma novo razporeditev moči, ki je našla končni izraz v sklenitvi vertikalne osi Rim-Berlin 30. no-

vembra 1936, nadalje v sklenitvi „antikomunističnega pakta“ med Nemčijo in Japonsko 25. novembra 1936, h kateremu je dne 6. novembra 1937 pristopila tudi Italija.

Italija se je v namenu, da si zavaruje hrbet v pretečem sporu z Anglijo, znašla v eni fronti z Nemčijo, s katero sta si porazdelili svoje interesne sfere ter se je Italija, zaradi važnejših interesov v Sredozemlju in Afriki, umaknila iz Srednje Evrope. S tem je padla dosedanja ovira za nemško prodiranje v Srednjo in jugovzhodno Evropo, ki sta jo doslej tvorili Italija in države Male antante.

Res so sicer 25. marca bili podpisani še dodatni protokoli k rimskemu paktu ter je ministrski predsednik Č. S. R. dr. Milan Hodža skušal še zadnji trenutek pridobiti odgovorne državnike za ustvaritev močnega gospodarskega bloka obdonavskih držav v sporazumu s članicami rimskega pakta — vendar je bil ta poizkus že naprej obsojen v neuspeh, ker se je po sklenitvi omenjene osi Rim-Berlin začela nova borba velikih imperialnih sil, ki je bila sovražna vsem stremljenjem malih držav, da bi obdržale svojo gospodarsko in s tem tudi politično neodvisnost.

Nemčija je pod vodstvom nemškega kanclerja Hitlerja spretno izrabila neslogo nekdanjih zaveznikov in prebila obroč, ki ga je skovala okoli nje francoska diplomacija. Ponovna oborožitev nemške armade, objavljena 15. marca 1935, reokupacija renske cone 7. marca 1936, uvedba obvezne vojaške službe 24. avgusta so bile le posamezne etape v tem načrtu, sklenitev osi Rim—Berlin pa je na široko odprla vrata anšlusu z dne 11. marca 1938.

Nujna posledica anšlusa pa je bila, da se je Nemčija čutila tako močno, da se je oprta na svojega zaveznika slednjič odločila, podreti svojega glavnega trgovskega tekmeca v Srednji Evropi, češkoslovaško republiko, in obenem odstraniti resno vojaško strateško oviro svojemu nadaljnjemu prodiranju na vzhod. Ne da bi hotel podcenjevati vlogo nemškega narodnostnega gibanja, moram podčrtati, da je bila visoko industrializirana Češkoslovaška še vedno resen tekmeč na evropskem tržišču, ki ga je bilo treba odstraniti, če si je rajh hotel utreti pot za neomejno ekspanzijo na jugovzhod Evrope. Tu leži pravo jedro „sudetskega vprašanja“, katerega zunanji videz je predstavljalo vprašanje nezadovoljne nemške manjšine v mejah Č. S. R. ...

V. Srednja Evropa po monakovskih sklepih.

Izpremema politične karte Srednje Evrope, izvršena z monakovskim dogovorom ter njemu sledečo dunajsko razsodbo, še bolj pa korenite izpremembe političnogospodarske in vojaškostrateške strukture pomenijo, da tvori monakovski dogovor nov mejnik v zgodovini Srednje Evrope. Če na kratko ugotovimo, lahko rečemo, da versailske Evrope ni več! Mona-

kovo pa pomeni še nekaj več! Načelo samoodločbe narodov, uveljavljeno z monakovskimi sklepi seveda samo za neke narode, je odprlo na stežaj vrata vsem mogočim revizionističnim stremljenjem, ki so pa seveda povsem odvisna od odobritve in podpore osi Rim—Berlin in ki bodo v bližnji bodočnosti bržkone še zelo važna. Posledice monakovskih sklepov so torej tako daljnosežne, da so sprožile celo vrsto novih vprašanj (naj omenim le vprašanje Ukrajine in italijanskih revindikacij proti Franciji), ki pa ne spadajo več v okvir te razprave. Če se omejimo na Srednjo Evropo, vidimo, da je Čehoslovaška, ki je bila po že opisani finančni in industrijski moči resen konkurent nemški gospodarski ekspanziji v Srednji Evropi, v vojaškem pogledu pa trdnjava v francoskem vojaškem sistemu ter bila nosilka ideje svobodnega gospodarskega in s tem tudi političnega življenja malih narodov, prenehala biti to, kar je doslej bila. Postala je majhna država, ki je prešla v popolno gospodarsko in pol. odvisnost od svojega sosedu. Da mora to odločilno vplivati tudi na Malo antanto, je na dlani. Nemčija je postala dominantna in ji je odprta pot za gospodarsko ekspanzijo v Srednjo Evropo in dalje na jugovzhod; z ustvaritvijo avtonomne podkarpatske Rusije pa je po terminologiji vodilnega nemškega geopolitika K. Haushoferja dobila odlično „Wachstumspitze“ — izhodišče za nadaljnje prodiranje proti vzhodu.

Po danes uporabni terminologiji pomeni Srednja Evropa samo Nemčijo, Madžarsko in Č. S. R., dočim je tako zvana jugovzhodna Evropa Jugoslavija, Bolgarska in Turčija. Iz gospodarskega časopisa „Der deutsche Volkswirt“ razberemo, da vabi rajh tudi Švico v bodoči srednje-evropski blok. Omenjena revija namreč piše, da je Švica s svojimi investicijami v srednji kakor tudi jugovzhodni Evropi pozvana na sodelovanje v novem gospodarskem prostoru, ki teži proti Berlinu in Dunaju.

Potovanje nemškega gospodarskega ministra dr. Funka po glavnih balkanskih prestolnicah, njegove izjave o ustanovitvi mogočnega gospodarskega prostora pod vodstvom Nemčije, segajočega od Baltika do Črnega morja, načrti spojitve Rena preko Maine z Donavo in s tem na Črno morje kažejo na to, da se ta gospodarski blok danes v resnici tudi že realizira. Da ima ta gospodarski blok svojo življenjsko usposobljenost, nam kažejo številke uvoza in izvoza v poštevh prihajajočih držav. Tako na primer znaša udeležba rajha v prvih treh mesecih leta 1938. na našem izvozu 40'5% (brez Sudetov), na uvozu pa 40'22%, na drugem mestu je Anglija z 11'24% v izvozu, v uvozu pa Čehoslovaška 12'35%, medtem ko je Francija s svojim 1'41% uvoza odnosno 1'99% izvoza na dvanajstem oziroma osmem mestu. Isto sliko kažejo statistike Grčije, Bolgarije in Turčije. Tudi v eksportu kapitalov se kaže nemško prodiranje, saj je bil nemški kapital do anšlusa pri nas angažiran komaj s 55 milijoni, po anšlusu je njegov delež zrastel na 800.000 milijonov, medtem ko znaša udeležba nemškega kapitala v ru-

darski, lesni, tekstilni ter industriji življenjskih potrebščin po aneksiji Sudetov 1050 milijonov.

Poudariti pa je treba, da je vkljub temu udeležba nemškega kapitala v primeri s finančnimi investicijami Anglije in Francije neznatna, saj je do nedavnega časa znašala komaj 0'9% ter je šele po anšlusu in priklopitvi Sudetov narastla na 13%.

Vkljub izjavam, da nimata Anglija in Francija v tem delu Evrope ničesar več opraviti, ne smemo teh izjav tolmačiti dobesedno. V tem pogledu je zlasti važna izjava angleškega ministrskega predsednika Neville Chamberleina pred britskim parlamentom (Temps 3. XI. 1938), s katero priznava Nemčiji dominantno vlogo v jugovzhodni Evropi in poudarja, da ne leže interesi britanskega gospodarstva na jugovzhodu Evrope, temveč predvsem v mejah lastnega imperija ter na daljnem vzhodu. Saj znaša po najnovejši statistiki kljub poživljenemu prometu Velike Britanije z balkanskimi zemljami ves trgovinski promet britanskega imperija z vsemi balkanskimi državami v prvi polovici tega leta komaj $\frac{1}{3}$ trgovinskega prometa z enim samim angleškim dominionom Kanado. Medtem ko ima Nemčija neposreden interes, da iz lastnih gospodarskih in vojaških razlogov podpre gospodarsko proizvodnjo balkanskih zemlja, Anglija tega interesa nima. (Politika 10. XI. 1938). Dosedanji nemški štiriletni gospodarski načrt, ki je slonel predvsem na intenzivni fabrikaciji nadomestnih proizvodov (Ersatzmittel), se bo umaknil solidnejšemu gospodarskemu bloku, čigar naravni rezervoar predstavlja po Funkovih načrtih ravno jugovzhod Evrope. Gotovo je, da se bo ta gospodarski blok skušal realizirati v smislu solidnega carinskega bloka, kakor ga je skoraj pred 100 leti zamišljal že omenjeni Friderik List. Kar sem povedal za Anglijo, velja seveda tudi za Francijo, kjer se danes med finančnimi in gospodarskimi krogi javlja vedno glasnejši klic po vrnitvi k stari francoski politiki, katere težišče je v Afriki, ne pa v Srednji Evropi. Omenil bi samo značilni članek Louisa de Vienna v pariškem „Le temps“ z dne 23. oktobra 1938, v katerem likvidira francosko srednjoevropsko politiko z značilnim člankom „Addieu a une ombre“, pozdrav senci.

Razumljivo je seveda, da to ne pomeni, da se mislita Francija in Anglija gospodarsko desinteresirati na jugovzhodu Evrope. Angleški ministrski predsednik sicer priznava Nemčiji zaradi njenega geografskega položaja prvenstveno mesto na jugovzhodu Evrope, oziroma v Srednji Evropi, obenem pa jasno podčrta, da se Anglija nikakor ne misli odreči svojim specialnim interesom v tem delu Evrope. Najnovejša izjava angleškega drž. tajnika M. Hudsona potrjuje to stališče.

Da je Sovjetska Unija z monakovskim dogovorom trenutno potisnjena iz Evrope, da je tudi Poljska doživela hud udarec, nam je vsem jasno; znani so nam tudi načrti Poljske, ki skušajo v nasprotju z nemškim načrtom

ustvariti svoj blok, ki bi obsegal poleg Poljske še Madžarsko, Rumunijo in Jugoslavijo. Vse to so znaki nove borbe, ki se pričinja in ki še ni zaključena.

Srednja Evropa predstavlja samo enega izmed gospodarskopolitičnih prostorov, v katerem se križajo interesi nasprotujočih si velesil. Sredozemsko, ukrajinsko, kolonialno vprašanje, pa vprašanje Daljnega vzhoda so pa še važnejša bojišča rivalnih sil, kjer se pripravljajo hudi konflikti, oziroma, kjer se ponekod že vrši krvava borba.

Monakovo pomeni torej samo etapo v tem gigantskem ekonomskem boju, le začasno zatišje, kateri je takoj sledila še večja tekma v oboroževanju, da živimo danes sicer v miru, vendar v miru, kakršen je vladal pred letom 1914.

VIRI:

R. Hennig Geopolitik; Études centre-européennes 1937. I. knjiga; Victor Bauer: Zentraleuropa; Lexikon: Veliki Brockhaus; Lexikon: Larousse 20. stol.; A. Malet in P. Grillet: Historie contemporaine; Friedrich Naumann, Mitteleuropa; Masaryk: Svetovna revolucija; E. Beneš: Svetovna vojna in naša revolucija; Slavoboj Tusar: Čehoslovaška; Temps 1938.; L'illustration; Horabin: Temelji gospodarske geografije.

Naši problemi

Z naše severne meje

Problem narodne zavesti in pripadnosti je najbolj pereč v tistih krajih, ki so pod neposrednim vplivom potujčevanja, torej predvsem na naši severni meji. Bolj kot kdaj prej nam gre danes zato, da si kulturno in gospodarsko obdržimo tudi tiste kraje, ki so najbolj izpostavljeni tuji osvajalni propagandi. Pri tem je vse odvisno od tega, kako se bomo povezali s tem našim človekom, kaj mu bomo nudili namesto obljub, ki prihajajo od tujcev izza meje. Pri kmetu in preprostem človeku narodna zavest navadno ni vprašanje čustva in spoznanja, temveč vprašanje kruha in materialnega obstoja. Kdor bo dajal delavcu kruh in odpiral kmetu tržišča za njegove pridelke, bo postal njun prijatelj.

Kako je z našo mejo? Ali se lahko zanesemo, da bo v kritičnih trenutkih zares nerazrušljiv jez že danes grozečim tujim invazijam? Ali razpolagamo v teh krajih z moralno, gospodarsko in fizično močnim ljudstvom? Ali so gospodarske in socialne prilike take, da se nam ni ničesar bati?

Preden si odgovorimo na to vprašanje, si oglejmo socialno in vzporedno z njo narodnostno sliko kraja, ki ga lahko smatramo za najbolj značilnega na črti, ki teče od razvodja Lokave in Drave do Mure, to je črte, ki teče preko krajev, v katerih prebivalce bi morali brezpogojno zaupati, a katerih zaupanje si moramo šele pridobiti. Ta važni in za naše obmejne razmere tako značilni kraj je občina Kapla na Koroškem, ki leži tik ob meji, določeni v St. Germainski pogodbi. Zg. Kapla je svoječasno spadala skupno z občino Brezno k opatiji koroškega samostana sv. Pavla v Labodski dolini. Kakor Brezno so tudi Kaplo ustanovili grofje Sponheimovski. Ko sta se Zgornja in Spodnja Kapla združili v eno občino, sta postali trgovsko odvisni od danes nemškega Arnfelsa, prej slovenskega Arveža, ki je bil